

Kad nusivylimas nevirstų neviltim

Labai daug žmonių Lietuvoje nusivylę esama tvarka – valdžia, teismai, teisėtvara, korupcija, didelė emigracija. Ilgai tylėjusi, artėjant rinkimams visuomenė bando ieškoti išeities ir lyderių, kurie tas problemas padėtų išspręsti. Karštligiškai ieškodama, į ką atsiremti, nes jau daug kartų nusivilta visokio plauko tautos gelbėtojais, ji atsigręžia į Sąjūdžio laikų lyderius, nesančius valdžioje. Tuos, kurie anais laikais telkė laisvės kovai ir dabartyje dar išliko nesusitepę.

Ir jie atsiliepė, iškeldami šūkį – „Už Lietuvą be melo ir smurto“. Nuvilnijo mitingai sostinėje, bet...blėstančia linkme. Ir kaip anuomet, lyderiai paragino organizuoti visuomenės mitingus visoje Lietuvoje, kad žmonės nebijotų, išeitų į aikštes ir išreikštų savo nepasitenkinimą esama tvarka, protestuotų, reikšdami visuomenės valią, kad ieškotų kaltų dėl tokios padėties. Ar ne puiku?..

Bet kodėl, to nedemonstruodama, valdžia paslapčia džiaugsmingai trina rankas? Kodėl šis naujas visuomeninis judėjimas kaip medus bites traukia visokio plauko marginalus, kurie su savo partine simbolika ir atributika zuja tarp protestuotojų, save reklamuodami? Kodėl tarp protestuotojų vis seklesnės tautos šviesuolių gretos, juk Sąjūdžio laikais jie šaukė ir vedė tautą?

Ir nors buvę Sąjūdžio lyderiai kol kas stabdo politikos marginalus, stengiasi nuo jų atsiriboti, neleisdžia jų į tribūną, bet jie į tribūną ropščiasi ir primeta savo lozungus. Negatyvas ima dominuoti prieš pozityvą. Šių mitingų UŽ virsta PRIEŠ. Gal tai lemia pačiame šūkyje užkoduotas negatyvas – reikia kovoti prieš melą, smurtą, korupciją. Bet negatyvas sutelkia tik trumpam ir tik griovimui. Jis neatskleidžia, kas toliau, nesuteikia vilties, kad bus kitaip.

Sąjūdžio lyderiai tuose mitinguose atrodo pasimetę ir tarsi plaukiantys pasroviui – mato, kad tėkmė juos neša ne ten, kur jie norėtų. Laisvės kovų laikais negatyvas buvo išorinis, o dabar – vidinis, todėl jaučiama, kad šis šūkis dabar netinka. Bet nežinoma, ką daryti. Nerandama pozityvo, visus sutelkiančio ir neatstumiančio geranoriškai mąstančių žmonių. Kad visuomenė ir vėl nenusiviltų, kad neviltis nevirstų pykčiu ir destrukcija.

Pabaigai pateiksiu iškalingą pavyzdį. Kai Vietnamo karo metu Amerikoje buvo organizuojamas didelis mitingas „Prieš karą Vietname“, kuriame sutiko dalyvauti daugelis žymiausių to meto visuomenės atstovų iš viso pasaulio, Motina Teresė atsisakė, motyvuodama tuo, kad ji būtinai dalyvautų, jei tai būtų mitingas UŽ taiką.

Viliuosi, kad sujudusi visuomenė atgims, iš naujo atras amžinąsias vertybes, kurios yra vienintelis išbandytas pozityvas. Kad nereikėtų, kaip Biblijoje rašoma, klaidžioti po dykumą, kad išmirtų aukso veršį pradėjusiųjų garbinti karta.

Petras Mendeika

Kitame numeryje:

- Paroda, skirta Sapiegų giminei
- Alvydas Šlepikas. Mano vardas – Marytė
- Amerikos lietuvių moterų dailininkių draugijai – 40

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

A. Korsakaitė-Sutkus (JAV). Tebūna šviesa, 1991. Dirbtinis pluoštas

PAUKŠTIS NARVELYJE

Aš uždarytas
tarp virbų sienų keturių
ką mato mano sienos
jos – mano sienos – mato viena kitą
ir aš kitų erdvių nebeturiu

joks laikrodis nerodo mano laiko
joks veidrodis nerodo mano veido
tačiau kodėl užuominas man laido
visai nekaltas niekuo dėtas žvilgsnis vaiko

aš uždarytas uždarytas mano rytas
ir mano vakaras užvertas groja
ir lašas kur per mano veidą ritas
tą paprastą melodiją kartoja

kad aš žinojau
jog netrokštu nieko kito
kad aš žinojau
jog netrokšti nieko kito
yra graži svajonė
uždaryto

Antanas A. Jonynas

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. Petras Mendeika. Kad nusivylimas nevirstų neviltim
- 2-as psl. Anelė Butkuvienė. Profesorius Liudas Vailionis
- 3-as psl. Knygų apžvalga
- 4-as psl. A. Nistlienė. Barbora, negalinti sugrįžti
- 5-as psl. Marcelijus Martinaitis. Tai šitiek gyvybės...
- 6-as psl. G. Mikelaitis. Dievo kunigas ir kultūros žmogus
- 7-as psl. Eugenijus Ignatavičius. Juozapėlis (III)

Profesorius Liudas Vailionis

ANELĖ BUTKUVIENĖ

Liudas Vailionis (1886–1939) yra išskirtinė asmenybė XX a. Lietuvos kultūros istorijoje. Jis – vienas Aukštųjų kursų, Lietuvos universiteto, kurio įkūrimo 90-metį atšventėme šimet Vasario 16-ąją, steigėjų, dėstęs jame iki pat mirties, Lietuvos gamtos tyrimo stoties, Botanikos sodo įkūrėjas. Botanikos srityje jis pradėjo augalų fiziologijos ir virusologijos tyrimus, parengė ir savo lėšomis 1938 m. išleido pirmąjį Botanikos žodyną. Dideli šio iškilaus mokslininko nuopelnai Lietuvos politiniame ir visuomeniniame gyvenime. Liudas Vailionis, praėjus vos kelioms savaitėms po Šaulių sąjungos įkūrimo, įsijungė į jos veiklą, ne kartą buvo renkamas sąjungos pirmininku, redagavo Šaulių sąjungos laikraštį „Trimitas“, buvo aktyvus Klaipėdos sukilimo 1923 m. organizatorius.

Deja, jo vardas dėl ideologinių priežasčių ilgus metus buvo sąmoningai nutylimas. Kai Vailionio mokiny VU profesorius Jonas Dagys (1906–1993) savo kabinete pakabino mokytojo portretą, jam buvo paliepta skubiai jį nukabinti. Tik 1986 m., prasiėjęs Gorbačiovo „perestroikai“, viešai prabilta apie Liudą Vailionį, kai Vilniaus universitete būvę mokiniai paminėjo 100-ąsias jo gimimo metines.

Dabar mes galime susipažinti su profesoriaus Liudo Vailionio asmenybe, jo nuveiktais darbais. Šių metų vasario 10 d. Kaune, Vytauto Didžiojo universitete buvo pristatyta išsami monografija apie Liudą Vailionį. Jos autorė – profesoriaus dukra Danutė Vailionytė-Narkevičienė. (*Liudas Vailionis. Monografija/Danutė Vailionytė: VDU leidykla, 2011. 368 p., iliustr.*) Danutė Vailionytė-Narkevičienė yra istorikė, po 1990 m. kovo 11 d. su grupe bendraminčių įkūrė Lietuvos universitetų moterų asociaciją, tęsiančią tarpukario Lietuvos moterų judėjimo tradicijas, ilgus metus vadovavo šiai organizacijai. Vailionytė yra paskelbusi nemažai straipsnių iš Lietuvos kultūros, Lietuvos moterų judėjimo istorijos.

Knygą sudaro trys skyriai. Pirmasis skyrius – „Gyvenimo giesmė“, skirtas Liudo Vailionio biografijai, antrajame spausdinami jo gamtamoksliniai straipsniai apie J. Lamarck'ą, J.Ch. Bose, trečiajame – amžininkų, mokinių atsiminimai. Knyga parašyta remiantis gausia šeimos ir kitų archyvų dokumentine medžiaga, prieškarinio spauda, amžininkų atsiminimais. Jos pabaigoje yra pavarčių rodyklė. Autorė puikiai valdo plunksną, knygą parašyta gyva, gražia kalba.

Remdamiesi knyga, pasklaidykime Liudo Vailionio gyvenimo puslapius.

Nuo Mizarų iki Krokuvos

Liudas Vailionis gimė 1886 m. sausio 1 d. Dzūkijoje, Seinų apskrities Mizarų kaime Dominyko Vailionio ir Elenos Saltonaitės šeimoje. Liudukas buvo septintas vaikas šeimoje. Be jo augo keturi broliai ir dvi seserys. Tėvai turėjo 8 hektarus žemės, didelio pertekliaus iš dzūkiškos žemelės negalėjo būti, bet šeima rėmė motinos brolis, kunigaivės Lenkijoje, Čenstachavoje.

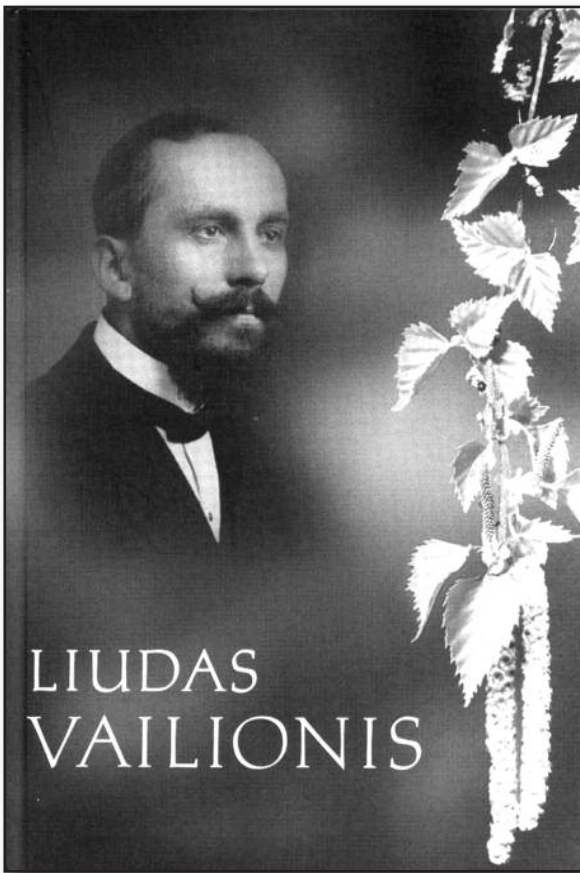
Kitoje Nemuno pusėje, vos už kilometro nuo Mizarų buvo Druskininkai. Jaunieji Vailioniai sekmadieniais ir didžiųjų katalikiškų švenčių dienomis persikeldavo per Nemuną į Druskininkų bažnyčią, kurioje tuo metu vargonininkavo M. K. Čiurlionio tėvas. Vailioniai susibičiuliavo su Čiurlioniais ir ta bičiulystė išliko visą gyvenimą. Atostogų metu dažnas svečias Vailionių namuose būdavo Kastukas. Jadvyga Čiurlionytė savo atsiminimuose gražiai įamžino Vailionių sodybą: „*Iš Nemuno pusės sodybą supa didelis turtingas sodas, o bakūžės 'portalas' papuoštas gonkelėmis su išpjaustytais ornamentais. [...] Po langais rūtų darželis. Kieme po liepomis prigludusi klėtis, kairėje – šulinys [...] prieš gonkas švaru, žalia veja ir šuns būda.*“ (cit. pagal Liudas Vailionis. *Monografija...*, p. 16)

Dėdė kunigas buvo pasiryžęs visus seserėnus leisti į mokslą. Vienas brolis baigė šešias gimnazijos klases, gavo darbą Lodzėje, kitas – keturklase progimnaziją ir įsidarbino Seinuose. Du broliai li-

ko Mizaruose. Mokslo kelią pasirinko tik jauniausias Liudukas. Aštuonerių persirgęs maliarija, jis buvo silpnos sveikatos, jo ateitis tėvams ir dėdei kėlė rūpesčių. Berniukas mokėsi Leipalingio rusiškoje pradinėje mokykla, o kartu ir slaptojoje lietuviškoje daraktorių mokykloje. Baigęs pradžios mokyklą, norėjo stoti į gimnaziją Kaune, bet dėl Rusijos imperijoje vykdomos nutautinimo politikos nebuvo priimtas. 1887 m. Rusijos imperijos švietimo ministras grafas Tolstojus paskelbė garsų aplinkraštį „Dėl virėjų vaikų“, kuriuo buvo labai apribotas žemesniųjų, juo labiau tautinių mažumų vaikų priėmimas į gimnazijas.

Dėdė pažadėjo savo sūnėną remti ir jo patartas trylikametis Liudas Vailionis išvažiavo į Lodzę, kurioje gyveno jo vyresnysis brolis Karolis. Autorė taip aprašo Liuduko išvykimą: „*Seserys, išaudusios gero milo, nudažė jį medžių žievėmis raudonai ir pasiuvo šiltą antklodę. Motina prilydė puodynaitę taukų, sumušė sviestą, suslėgė sūrį. Viską supakavusios, apvilkusios pačių austu milo švarkeliu, moterys su ašaromis išlydėjo Liudą, savo mažiausią, silpniausią ir mylimiausią, ilgiems metams į svečių šalį – Lenkiją.*“ (ten pat, p. 17)

Brolio šeima jaunuolį priėmė labai svetingai, bet greitai išryškėjo pažiūrų su broliu skirtumai. Brolis jau laikė save lenku, jo šeima lenkiška. Lod-

zėje ypatingai išryškėjo jaunojo Vailionio apsisprendimas lietuvybei, nes gimnazijoje jis pabrėžtinai sakėsi esąs lietuvis, prašė nelenkinti jo pavardės. Gimnazijoje jaunuolis daug skaitė, domėjosi gamtos mokslais, rengėsi medicinos studijoms. Liudui baigus šešias klases, dėdė norėjo, kad jaunuolis atvažiuotų pas jį į Čenstachavą ir stotų į kunigų seminariją. Jaunuolis po ilgų svarstymų atsisakė ir dėdė nutraukė bet kokią paramą. Vailionis išstojo iš gimnazijos, bet liko gyventi brolio šeimoje. Jis nusprendė gimnaziją baigti eksternu (dar buvo likusios septinta ir aštunta gimnazijos klasės) ir per vienerius metus pasirengė brandos egzaminams, kuriuos išlaikė jau Krokovoje 1906 m. pavasarį.

Dėl sveikatos būklės (po persirgtos vaikystėje maliarijos pasekmės liko visam gyvenimui), į Krokuvos universiteto Medicinos fakultetą Vailionio nepriėmė. 1906 m. jis įstojo į Filosofijos skyrių, o po metų perėjo į Gamtos skyrių ir tapo garsių profesorių – naujos mokslo šakos augalų fiziologijos pradininko Emilio Godlevskio ir Edvardo Jančevskio mokiniu. Parama iš namų buvo kukli, mokesčiui už studijas ir pragyvenimui užsidirbdavo ko-repetitoryste, o septynis semestrus, kaip gerai besimokantis, nuo mokesčio už mokslą buvo atleistas. Sąlygos buvo nelengvos ir, kaip rašė vienas Liudo bičiulių, studentų maistas būdavo „...arbatą, „bulką“, „povidlos“. Kartais „povidlą“ pakeis-

Knygos autorė Danutė Vailionytė-Narkevičienė

davo rauginti agurkai; kai viskas įkyrėdavo, vėl iš naujo tas pats.“ (ten pat, p. 32)“

Krokuvos universiteto archyve išlikusioje studento Liudo Vailionio byloje surašytos jo studijuotos disciplinos parodo labai platų jaunuolio akiratį. Tai ne tik privalomi specialybės dalykai, bet ir filologiniai, filosofijos kursai. Studijos buvo pirmoje vietoje, bet kartu labai reikšmingi ir lietuviybės reikalai. XX a. pr. Krokovoje buvo susitelkęs nemažas lietuvių jaunuomenės būrys – Adomas Varnas, Sofija Kymantaitė, Ignas Šlapelis, Petras Rimša, Juozapas Albinas Herbačiauskas ir kt. Veikė 1904 m. įkurta „Rūtos“ draugija, leidusi žurnalą „Gabija“. Rinkdavosi Krokovoje gyvenę lietuviai studento Vailionio išsinuomotoje mansardoje, vadinamojoje „gurkoje“, diskutuodavo iki ryto ir pats svarbiausias klausimas būdavo Lietuva, jos ateitis.

1913 m. pavasarį Liudas Vailionis baigė Krokuvos universitetą. Jis norėjo dirbti pedagoginį darbą gimnazijoje, o tam reikėjo išlaikyti papildomus egzaminus. Jam, kaip kitataučiiui (caro laikais pasuose ne rusų tautybės asmenims būdavo įrašas „inorodec“ – kitatautis, apribojantis profesinės veiklos galimybes) egzaminų laikyti neleista. Profesorius Godlevskis pakvietė Vailionį likti universitete ir rengti doktoratą. Tais pačiais metais Vailionis paskelbė pirmąjį mokslinį darbą, išspausdintą Čikagoje JAV lietuvių pastangomis.

Darbas universitete atėmė beveik visą laiką ir disertacijos rašymui jo nelikdavo. Vailionis paprašė universiteto skirti jam stipendiją, kad galėtų atsidėti tik moksliniam darbui. Deja, stipendijos jis negavo ir Vailionis išvyko į Seinus, tikėdamasis užsidirbti pinigų ir grįžti atgal į Krokuvą baigti doktoratą. Tuo metu Europoje jau „kvepėjo“ karu, jaunuoliui grėsė karo tarnyba. Jam pavyko gauti vadinamąjį „baltą“ bilietą, atleidžiantį nuo kariuomenės. Seinuose Vailionis gyveno neilgai ir 1914 m. vasarą, Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse, gavęs studijų draugo kvietimą, išvyko į Plocko guberniją. Jis ten dirbo kelis metus, o 1917 m. vasaros pabaigoje gavo kvietimą atvykti į Kamenės gimnaziją dėstyti gamtos disciplinų, o taip pat – lotynų ir graikų kalbų. Nors vyko Pirmasis pasaulinis karas, Radomo kraštas okupuotas Austrijos-Vengrijos, bet metai, praleisti Kamenėje, buvo produktyvūs. Laisvu nuo pamokų ir pasiruošimo joms laikui Vailionis toliau domėjosi augalų fiziologijos problemomis, atnaujino karo audrų nutrauktus ryšius su kolegomis iš Krokuvos universiteto. Jį primygtinai kvietė grįžti į universitetą ir tęsti mokslinį darbą, žadamos puikios sąlygos. Vailionio apsisprendimas buvo tvirtas – grįžti į Lietuvą ir dirbti savo tėvynei.

Pabaiga kitame numeryje

KNYGŲ APŽVALGA

Trečiąją Lietuvių Fondo knygą sutinkant

Danutė Bindokienė, redaktorė. Lietuvių Fondas – Lithuanian Foundation III, 1992–2012. Lietuvių Fondas, Chicago, 2012. Minkštais viršeliais, 233 psl. Kaina nepažymėta.

Savaitė prieš Lietuvių Fondo (LF) 50-mečio jubiliejaus minėjimą prenumeratorių pasiekė knyga *Lietuvių Fondas III*. Be abejo, tai buvo ne sutapimas, bet iš anksto suplanuotas įvykis. Įvadiniame puslapyje idėta patraukli LF emblemą, apsupta dvikalbio šūkio „Iš kartos į kartą. Uniting the Generations“. Po juo kvietimas – „Neškime Lietuvių Fondo liepsną iš kartos į kartą, stiprindami lietuviybės išlikimą mūsų vaikuose, vaikaičiuose ir pro-vaikaičiuose.“

Turinį sudaro trys įvadai ir devyni knygos skyriai: „Mintys tampa tikrove“, „Lietuvių Fondo įstatai ir vadovybė“, „Kapitalo kaupimas ir paskirstymas“, „Lietuvių Fondo vardu“, „Lietuvių Fondo kultūrinė veikla“, „Spauda Lietuvių Fondo veidrodis“, „Darbai ir žmonės“, „Palikimai – dovana ateičiai“ ir „Stambiausieji Lietuvių Fondo rėmėjai“. Kiekviename skyriuje yra bent keli skyreliai. Juos visus sudėjus, susidaro 40 rašinių. Trisdešimt skyrelių turi pažymėtą autorių ar autorę. Suskaičiavau 23 autorius. Daugiausia skyrelių (vieniulika) parašyti knygos redaktorės Danutės Bindokienės. Antanui Razmai tenka keturi, Marijai Remienei – trys skyreliai. Rimas Griškelis, Antanas Klimas, Kazys Ambrozaitis ir Laurynas Misevičius parašė po du, o likusieji 16 autorių, išvardinti jų rašinių eilės tvarka, po vieną: Vytautas Kamantas, Gediminas Balukas, Marius Kasniūnas, Jonas Valaitis, Algirdas Saulis, Kęstutis Ječius, Violeta Gedgaudienė, L. ir P. Kazlauskai, Juozas Šulaitis, Milda Lenkauskienė, Dalė Lukienė, Bronius Juodelis, Alė Razmienė, Ramūnas Astrauskas ir Romualdas Kriaučiūnas.

Knygos pabaigoje labai pasigedau pavardžių rodyklės. Ji man padėtų susivokti apie svarbiausius LF veikėjus bent kiekybiškai prasme. Dabar tokį apibendrinimą bandžiau susidaryti iš knygoje pateiktų nuotraukų, tačiau atidžiai nuotraukų neanalizavau ir neskaičiavau, kas ir kiek kartų parodytas. Dėl idomumo suskaičiavau nuotraukas. Jų radau 266. Stebėtina, kad jos visos sutilpo 233 puslapių knygoje. Nuotraukos geros kokybės, tiksliai aptartos ir dauguma datuotos. Prie kai kurių nuotraukų parašyta fotografo pavardė. Pasikartojančius veidus matant, lengva sekti laiko įtaką žmonių fotogeniškumui.

Šis leidinys – trečiasis LF istorijoje ir, sprendžiant iš knygos pavadinimo, turėtų apimti 1992–2012 metus, bet tokio metų apribojimo nesilaikytą. Daugelis straipsnių, pvz., pirmieji trisdešimt du puslapiai, apima visą LF istoriją nuo jo įsikūrimo dienos. Idomi LF istorijos pradžia. Pasirodo, kad buvo turėta net septyniolika posėdžių iki oficialaus *Lithuanian Foundation* inkorporavimo Illinois valstijoje 1962.03.14. Tada LF turėjo 28 narius, paaukojusius 19 714 dol. Įdomus skyrelis apie LF leidinius. Pirmoji LF knyga išleista 1983 m. Čikagoje. Ją redagavo Apolinaras Bagdonas, paruošęs 448 puslapių veiklą. Antrasis tomas buvo 600 puslapių apimties. Jį redagavo Antanas Juodvalkis. Tomas išleistas 1994 m. Paminėti išleisti kalendoriai ir nuo 2005 m. negestanti „Liepsna“. Tai metinis (ar dažnesnis) LF leidinėlis, pilnas idomos informacijos apie LF finansus, pelno skirstymą, kandidatus į LF tarybą bei kontrolės komisiją ir t. t.

Knygoje „Lietuvių Fondas III“ sutelkta daug idomos ir vertingos informacijos ne tik apie paskutiniuosius dvidešimt LF metų, bet ir apie laiką nuo LF pradžios. Sakyčiau, kad skaitytojui nebūtina susipažinti su dviem pirmaisiais tomais, kad pajustų LF istorinį pulsą ir jo pasiekimus. Noriu pasidalinti savo nerimu dėl šios knygos pasklidimo. Knyga buvo reklamuojama ir suinteresuotieji buvo kviečiami knygą užsisakyti iš anksto. Tai būtų palengvinę pačios knygos išleidimą ir padėję leideiui numatyti, kiek egzempliorių spausdinti. Deja, iki nustatyto laiko knygą užsisakė tik saujelė žmonių. Tikrai būtų liūdna, jeigu ši vertinga knyga liktų spaustuvės lentynose ar sandėliuose.

Idomi informacija apie LF paskirtus palikimus. Jų išvardinta apie du šimtus. Palikimų sumos svyruoja nuo 75 iki 2 694 257 dolerių. Sraše paminėti dar du asmenys, paaukoję daugiau nei vieną milijoną dolerių. Miela buvo rasti savo mamos „našlės skatiko“ 2 135 dol. palikimą. Kitame sraše išvardinti stambiausi LF rėmėjai, paaukoję 2 500 dol. ir daugiau. Ieškojau savo pavardės ir, mano nustebimui, jos neradau. Pažymėti du anonimai su 20 000 ir 155 000 dolerių sumomis, bet aš žinau, kad tai ne mano indėlis. Aukotojų sraše yra apie 400 pavardžių. Čia sumos svyruoja nuo 2 500 iki 2 694 257 dolerių. Pastaroji suma taip pat įrašyta į palikimų srašą. Pastebėjau, kad ir kitos pavardės įtrauktos į abu srašus. Kitas pastebėjimas: palikimų sraše prie kiekvienos pavardės nurodoma palikimo suma, pvz., Vaclovas Povilaitis, Grelong, Australija... 9 997 dol. Tuo tarpu stambių rėmėjų sraše prieš kiekvieno aukotojo sumą padėtas minusas (–). Mano kaime tas minusas reikštų skolą, o ne auką. Čia kažkas ne taip.

Užsklandai pacituosiu LF tarybos pirmininko žodžius: „Tikrai nuostabu, kiek Lietuvių Fondas pasiekė. Už tai gerbiame Fondo iniciatorius. Gerbiame tuos, kurie jau, atidavę savo dalį, iškelia Amžinybės. Gerbiame mūsų aukotojus, be kurių dabar būtų tik tuštuma. Gerbiame visus, kurie nuolat remiate Lietuvių Fondą, matydami tame prasmę ir suprasdami jo tikslą.“

Dėkoju visų trijų knygų apie LF redaktoriams bei bendradarbiams, sutelkusiems daug vertingos medžiagos besidomintiems LF veikla dabar ir ateityje.

Romualdas Kriaučiūnas

Sylvia Chutnik. Kišeninis moterų atlasas

Iš lenkų kalbos vertė Vytautas Dekšnys. Kitos knygos, 2011

Tai nedidelė, žalsva, ištis „kišeninė“ knygutė, tačiau problemos, kurias jauna lenkų rašytoja (g. 1979) Sylvia Chutnik čia narplioja, anaipatol ne kišeninės. Tai keturi labai asmeniškai feministiniai pasakojimai, kuriuos beskaitant staiga gali pasirodyti, kad juos porina tau laiptinėje sutikta kokia nors miela senučiukė kaimynė iš antrojo aukšto arba gera pažįstama, kuriai labai panaudo iš esmės pasikalbėti apie gyvenimą. Būna juk kartais šitaip. Kaip tik todėl ši knyga ir yra gyva bei paveiki – joje įtaigiai ir emociškai kalbama apie negailestingai patriarchalinių formulių užvaldytą pasaulį, apie šių dienų visuomenės moterims primetus vaidmenis (motinos, namų šeimininkės, turgaus prekybininkės, mergaitės-princesės), kurie trukdo skleisti autentiškumo ir laisvės stokojančioms sieloms. Norėdamos išlikti, „Kišeninio moterų atlaso“ veikėjos, atstovaujančios keturias kartas, kartais pakimba beorėje erdvėje ir privalo nuolat spręsti – ar chameleoniskai susitapatinti su aplinka ir tapti niekuo gailėsčiu nepasizyminčioje visuomenėje, kur viešpatauja pinigų galios kultas, ar visgi klausytis prigimties ir gamtos balso. Taip laviruojant, neišvengiama pykčio, nevilties, saviniekos proveržių, tačiau, kita vertus, ribinėje situacijoje geriausiai atsiveria tiek prieštaravimų draskoma Rytų Europos visuomenė, tiek atskiro mažojo žmogaus likimas, kurio gyvenimas, neretai pavojingai priartėjantis prie absoliutaus absurdo, rašytojos visgi parodomas ryškiai, drąsiai, įkvėptai. Tai knyga be grimo, joje nėra netikro teatro kvapų, kostiumų, scenos. Personažai, kuriuos ten sutinkame, yra itin žemiški, apčiuopiami, realūs, kartais jų žmogiškumo esencija gali sutrikdyti, bet jais suabejoti netenka nė akimirkos.

Sylvia Chutnik – aktyvi Lenkijos kultūros veikėja, žurnalistė, rašytoja, moterų teisių gynėja, lyčių studijų absolventė. 2008 metais išleido pirmąją knygą „Kieszenkowy atlas Kobiet“ („Kišeninis moterų atlasas“). Tais pačiais metais už literatūrinį debiutą jai įteiktas prestižinis Lenkijos kultūros apdovanojimas „Paszport Polityki“.

Julius Keleras

Somaly Mam. Prarastos nekaltybės kelias

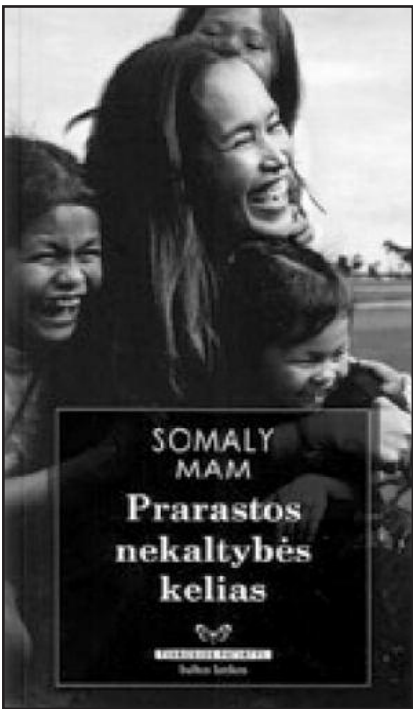
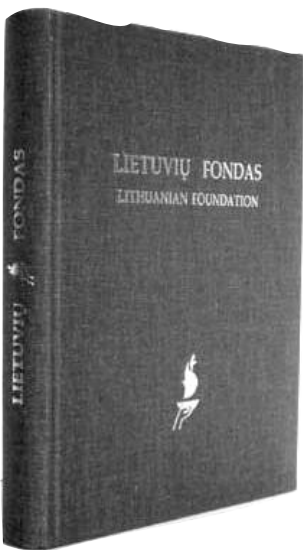
Baltos lankos. 2011 m. Vertė Ingrida Vizbaraitė

Ši nedidelė, išpažintinė 230 puslapių knyga – ištis sukrečiančios dokumentikos pavyzdys, kuri autorė skiria tūkstančiams Kambodžos moterų ir mergaičių, kasmet parduodamų į nuožmią Pietryčių Azijos prostitucijos vergiją. Pačiai Somaly Mam, kai 1986 m. Kambodžoje politinių negandų įkarštyje netikras senelis ją pardavė, buvo šešiolika ir nuo tol visą dešimtmetį pačiomis žiauriausiomis sąlygomis, kaip ir daugelis panašių aukų, ji buvo verčiama dirbti viešnamiuose, mušama, prievartaujama, niekinama. Į mergaites ten žiūrima kaip į įprastą paskolos užstatą: šeimos jas parduoda iš skurdo, pasmerktosioms nė mažiausio supratimo neturint apie tai, kokios kančios jų laukia, kol galų gale jos sutiks pardavinėti savo kūną ir neišlaikiusios palūs dvasia, suvokusios, kad nebėra kito gyvenimo, kito pasirinkimo ir nuolankiai priims savo lemtį. O ką daugiau jos ten dar gali?

Iš pragaro įstengusi pasprukti Somaly Mam pašventė savo gyvenimą tokio likimo moterims ir vaikams, pasiryžusi gelbėti ir ginti sekso verslo aukas, kurioms jos įkurta AFESIP organizacija iki šiol teikia prieglobstį, reabilitaciją, gydymą, psichologinę pagalbą. Pati Mam teigia, kad nors jos gyvenimas „bordeliuose“ buvo nepavydėtinas, dabar viešnamiuose mergaitėms Kambodžoje yra nepalyginamai blogiau: už nepaklusnumą išduriamos akys, jos pririšamos prie lovų, kad nepabėgtų, jos parduodamos nuo 5–6 m., nes esama vyrų, kurie tiki, jog sueitis su nekalta mergaite suteiks jiems daugiau jėgų ir išgydys ligas. Kai kurie vyrai ten tiki, jog tokia sueitis su nekaltais vaikais išgydys juos nuo AIDS (panašiai manoma ir šios ligos steknamoje Afrikoje).

Šios knygos autorė, iki šiol gyvenanti Kambodžoje, yra AFESIP organizacijos prezidentė ir Somaly Mam Fondo JAV prezidentė, 2008 m. gavusi Pasaulio vaikų žymenį už vaiko teisių gynimą ir Rolando Bergerio žymenį už žmogiško orumo saugojimą, o 2009 m. žmogaus teisių aktyvistė buvo įtraukta į žurnalo „Time“ paskelbtą šimto įtakingiausių pasaulio žmonių srašą. Pasak Kanados nevyriausybinių organizacijų „Future Group“, Kambodžoje priskaičiuojama ne mažiau 40 000–50 000 prostitučių bei sekso vergių. Tikėtina, jog viena iš keturiasdešimties Kambodžoje gimusių mergaičių pateks į sekso vergijos pinkles.

Julius Keleras

Barbora, negalinti sugrįžti

Vienos pabėgėlės istorija

APOLONIJA NISTELIENĖ

Daugelis nebesugrįžo. Jų karstus po daugelio metų iš Sibiro lėktuvais parskraidino. O iš Vakarų irgi lėktuvais grįžta urnos su žymių lietuvių pelenais.

Kaip likimas lėmė – kam pavyko svetur pralobti, kam skursti...

Vieni laimingesni – atgavo dvarus, jų rūmų durų rankenas nuauksavo, kiti sugrįžę apverkė išdraskytą tėviškę – prarastą upelį su žuvytėmis, sodus ir namus, – tik rankoje raktai likę.

Ką jais užrakino? Ką jais atrakino?

Jie džiaugsimą užrakino. Jie skausmą atrakino.

Barbora Vileišytė, vienintelė Petro Vileišio anūkė, nesėkmingai skinasi kelią Lietuvon – tebesitiki iš Romos parvažiuoti į išsvajotąjį Vilnių. Jos biografija prasidėjo tolimajame Tbilisyje prieš 94 metus – 1918 m. vasario 1 dieną. Barbora didžiujasi gimusi kartu su Nepriklausoma Lietuva. Barboros senelis Petras Vileišis, didysis Lietuvos žadintojas, 1910–1920 metais Kaukaze vadovavo sudėtingų tiltų statyboms. Su juo kartu gyveno sūnaus Jono šeima, todėl pirmoji anūkė ir gimė tolimojoje Gruzijoje.

Petro Vileišio anūkė Barbora Vileišytė

Tačiau Vileišių šaknys – Lietuvoje, Pasvalio rajone, Medinių kaime. Buvusioje Vileišių tėviškėje prieš dvidešimtmetį pastatytame stogastulpyje-memoriale pavaizduoti penki broliai Vileišiai. Iš profesijos simbolių, laikomų jų rankose, atpažįstame inžinierių Petrą (1851–1926), ūkininką Kazimierą, gydytoją Antaną (1856–1919), statybininką Anuprą, signatarą Joną (1872–1942).

Vileišių pavardė – dvidešimtojo šimtmečio pradžios lietuviškos žadintojų, visuomenininkų, švietėjų, kultūrininkų, mecenatų sinonimas. Vyriausias iš jų buvo kelių inžinierių Petras – vienas žymiausių to meto Vilniaus pramonininkų, įsteigęs spaustuovę ir knygyną lietuviškos knygoms, draudžiamos lietuviškos spaudos rėmėjas ir platintojas, „Aušros“ ir „Varpo“ bendradarbis, pirmojo legalaus lietuviško dienraščio „Lietuvos žinios“ leidėjas ir redaktorius, vertęs ir parašęs apie 40 mokslo populiarinio knvgelių.

1906 metais Vilniuje, Antakalnyje, Petras Vileišis pasistatydino rūmus (juose panaudotos naujos tuo metu statybinės medžiagos). Šiandien Vileišių rūmų ansamblis yra architektūros, o ansamblio gyvenamasis na-

mas – istorijos paminklai. Iki 1931 metų rūmuose gyveno Vileišiai. Nuo 1932-tųjų rūmai tapo lietuvių kultūros židiniu. 1907 metais antrame jų aukšte vyko pirmoji lietuvių dailės paroda. Nuo 1941 metų rūmai priklauso Mokslų akademijai – Lietuvių literatūros ir tautosakos institutui.

1918 m. vasario mėnesį Petras Vileišis, nespėjęs iš Kaukazo parvažiuoti į Vilnių, įgaliojo savo brolių teisininką Joną Vileišį dalyvauti Lietuvos Taryboje, kuri paskelbė Nepriklausomybę. Į Lietuvą Petras Vileišis su sūnaus Jono šeima grįžo 1921 metais, tapo susisiekimo ministru; Kauno universitetas suteikė jam garbės daktaro vardą. Mirė 1926 metų vasarą Palangoje. Palaidotas Vilniuje, Rasų kapinėse stilingoje koplyčioje, kurią pasistatė, mirus sūneliui Petriukui.

Petro Vileišio šeimoje užaugo dukros Marija, Elena ir Kazimiera, sūnūs – teisininkai diplomatai Vytautas ir Jonas (Petro sūnus, o ne brolis signataras). Dvi dukros nutekėjo į Varšuvą, trečioji – į Paryžių. Petras Vileišis anūkų sulaukė tik Jono šeimoje – Barboros (gim. 1918 m.), Andriaus (gim. 1924 m.) ir Pauliaus (gim. 1926 m.). Kiti jo vaikai buvo bevaikiai. Sūnus Jonas, baigęs Tartu universitetą teisę, vedė gydytoją odontologę Olgą, dukrą generolo, minimo „Tykijame Done“. Paskelbus Lietuvos ir Gruzijos nepriklausomybę, Jonas Vileišis dirbo Tbilisyje, Lietuvos ambasadoje. Grįžęs į Lietuvą, vertėsi teisininko praktika Vilkaviškyje, Ukmergėje, Kaune, Pasvalyje. Pasakojama, kad tuometinis Pasvalio gimnazijos direktorius liepė gimnazistams, sutikus Joną Vileišį, pagarbiai su juo pasisveikinti, nors pasvaliečiai jį sveikindavo ir be paliepimų.

Barboros tėvas norėjo, kad dukra geriau pažintų ir pamiltų kraštą, iš kurio kilo Vileišiai, todėl į gimnaziją ją leido Pasvalyje. Gabi ir energinga mergaitė gerai mokėsi, gražiai piešė. Buvo labai veikli ateitininkė. Tai vėliau atsiminė Romoje sutiktas buvęs kapelionas kun. Vytautas Balčiūnas. Gimnaziją Barbora baigė 1940 metų birželį. Per atestatų įteikimo iškilmę Pasvalio grindiniu žlegėjo ir jį ardė okupuojančių sovietų tankų vikšrai. Rudenį ji įstojo į Kauno Vytauto Didžiojo universitetą studijuoti sociologijos ir anglų kalbos. Vokiečiams uždarius universitetą, Barbora dirbo bibliotekoje ir švietimo skyriuje.

Barboros brolius Andrių ir Paulių vokiečiai suėmė Panevėžio berniukų gimnazijoje ir išvežė į frontą prie Leningrado. Paulius pabėgo, buvo sugautas ir išvežtas į konclagerį Danijoje. Mirė sužeistas 1945 m. gegužės 6 d., kai anglų bombonešiai bombardavo evakuojamą lagerį – į Vakarus keliu varomus kalinius. Palai-

Centrinė Vileišių rūmų dalis Antakalnyje, Vilniuje.

Vileišių šeimos koplyčia Rasų kapinėse, Vilniuje

dotas Ulm Wiblingen kapinėse. Barbora ilgai per Raudonąją kryžių ieškojo jo kapo ir rado jį su kryželiu, vardu ir pavarde bei prierašu „Lėktuvų antpuolio aukos“.

Vyresnysis brolis Andrius, baigiantis karui, kaip vokiečių kareivis pateko į sunkią anglų nelaisvę – anglų skaldyklą Prancūzijoje. Atėjus pranešimui, kad belaisviai atgautų laisvę, jei užsirašytų į Svetimšalių legioną, Andrius tuo pasinaudavo ir buvo išsiųstas į Madagaskarą, vėliau – į Filipinus, Džibutį, Alžyrą. Nenorėdamas priimti Prancūzijos pilietybės, nes tektų atsisakyti Lietuvos pilietybės, negaudavo darbo, todėl vis iš naujo užsirašydavo į minėtą legioną. Po ilgų ieškojimų Barbora jį rado Paryžiuje. Nuo sunkaus darbo buvo susirgęs tuberkulioze, daug laiko praleisdavo ligoninėse, kur daug rašė, piešė, skaitė, tvarkydavo ligininių bibliotekas. Labai ilgėjosi Lietuvos. Mirė 1978 metų vasarį Paryžiuje, ligoninėje. Palaidotas netoli Paryžiaus. Barbora atsikėlė į Romą, kur jai buvo pažadėtas papildomas darbas, kad kas 25 metus galėtų išpirkinėti brolio Andriaus kapavietę ir taip ją apsaugoti nuo užlaidojimo.

Jonas Vileišis su žmona ir dukra Barbora 1944 metų vasarą, iš Rytų artėjant frontui, bijodami grįžtančio raudonojo teroro, nutarė bėgti į Austriją, į Vieną. Žinojo savo pusbrolių (dėdės Kazimiero sūnų) Juozo ir Vinco likimą. Juozas iš ūkio Mediniuose buvo išvežtas ir vagone atskirtas nuo žmonos su mažamečiais Danute ir Algirduku 1941 metų birželio 15 d., o Vincas – visuomenininkas, ekonomistas, istorikas – suimtas ir sušaudytas. J. Vileišio šeima iš Vilniaus išvyko 1944 m. liepos 1 dieną. Virbalyje matė signataro Jono Vileišio žmo-

ną su jaunesne dukra, taip pat vyksančias į Vakarus (jų vyresnioji dukra buvo ištėkėjusi, išvežta kartu su vyru). Barbora su tėvais Vienos nepasiekė. Raudonoji armija juos užklupo Čekoslovakijoje. Bėgliai buvo evakuojami prikimštuose prekiniuose vagonuose atgal į Tarybų Sąjungą. Vileišiai iš traukinio išlipo – pabėgo Katovicuose. Po dar sunkesnės kelionės pasiekė Varšuvą, kur gyveno nutekėjusios Barboros tetos. Jos, viską praradusios, buvo apsigyvenusios už miesto.

Barbora su motina lenkiškai nesuprato nė žodelio. Tėvas Barborą užrašė į Varšuvos universitetą, į bibliotekininkystę. Jis mirė tą patį rudens nuo išsekimo, o Barbora pradėjo studijas. Metus laiko auditorijoje sėdėjo nesuprasdama kalbos. Tik antraisiais studijų metais tapo lengviau. Universitetą baigė 1952 metais. Dirbo to paties universiteto bibliote-

Vido Dulkės nuotr.

Nukelta į 8 psl.

MARCELIJUS MARTINAITIS TAI ŠITIEK GYVYBĖS...

* * *

Debesys tie – iš vaikystės.
Debesys – vakaro raiteliai.
Kur jūs šią naktį nuklysit,
vakaro raiteliai?

Žaibas – kaip kardas – į žemę!
Paukštė ugninė – į žemę!

Bėkite, avys, namo,
baltosios avys – namo!
Vakaro raiteliai skrenda,
rasa jie į žolę krenta.

Žemė sugėrė juos greitai.
Kiek šauksi – nebesugrįžta.
Debesys – vakaro raiteliai,
debesys tie – iš vaikystės.

* * *

Mintys šiandieną tarytum padangė,
taip žydra – nei galo, nei krašto,
taip laisva, erdvu, kad net spengia –
lyg gavus amnestijos raštą.

Žolės pernykštės po vėjų kanopomis linksta,
apsikabinęs einu aš su vėjais – savais.
Numirusį išveža sniegą.
Žiemai nelinksma –
pavasariį drabsto purvais!

Akis kai užmerkiu – lyg stirna kvėpuotų
žole ir miškais. Dūzgia bitėm šilai.
Bėga arkliai per laukus, per balandį vėjuotą,
plaikstos jų karčiai, lyg degtų kaklai.

Tai šitiek gyvybės! Dabar mano laikas.
Vienplaukis aš galvą užversiu į viršų.
Ir šitaip laukuos pasiklysiu toli tarsi vaikas,
savo vardą užmiršiu.

* * *

Kvepia rankos ir spalvos.
Kvepia šienas lietum ir miegu.
Debesiu paukščiai raudoni
skrenda prieš vėją
tiesiai link saulės laidos.

Užsimerkęs berniukas dainuoja
prieš besileidžiančią saulę –
jis nori prarėkti saulėlydžio spalvą –
ir kimsta.

Leidžias naktis
šiltais vasarųjų sparnais
ir paglosto berniuko vokus:
per naktį jo miegas
kvepės ajerais.

O ten laukuose – tarsi kaugės
stovėdami miega arkliai,
ir sapnas – kaip basas berniukas –
nueina stogų mėnesiena.

SIGUTĖ PRIE UPĖS

Nežiūrėk per dienas taip į vandenį –
arba apkursi,
arba tapsi kvaišėlė...
Žiūrėsi žiūrėsi –
ir namo nepareisi,
viską užmirši
užmigs ant kranto.
Iš miško atėję,
žvėrys tave aplaižys, –
ir būsi jau tu svetima.

SENO SMUIKININKO DAINELĖ

Jei turėčiau aš baltą šunelį,
tai pirkčiau sau
išeiginius batus
ir šmaikščią nendrinę lazdelę.

Jei turėčiau aš baltą šunelį,
šmaikščia lazdele mosuodamas,
tai eičiau pro aukštus medžius
pasėdėti ant suolo,
kad nepamirščiau ko nors.

Bet kam man nendrinė lazdelė,
kam suolas ir medžių paunksnė?
Visko neatsiminsiu –
šunelio tai aš neturiu.

Štai mirsiu –
ir medžių nebus,
ir lazdos,
ir nebus ko jau atsiminti –
balto šunelio tai nėr.

Štai mirsiu –
ir liksiu aš vienas,
ir liūdna man bus vienam.

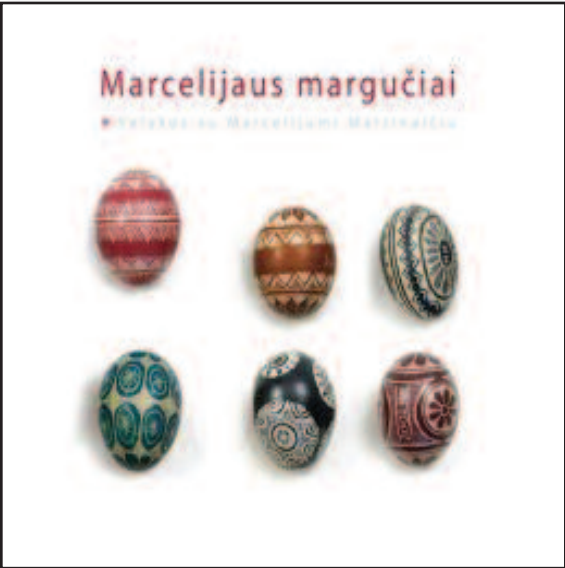
Marcelijaus margučiai

Marcelijaus margučiai. Velykos su Marcelijumi Martinaičiu. Lietuvos Rašytojų sąjungos leidykla. Vilnius, 2012, 88 p.

Va tai tau! Nelauktai paaiškėjo, kad Marcelijus Martinaitis – vienas puikiausių lietuvių poetų – dar ir įstabus kiaušinių (vėlykaičių) skutinėtojas – į šią išraiškingą, rituališką kūrybą pasinėręs jau daugiau nei 40 metų. Marcelijaus sukaupą turtingą margučių rinkinį, greta paties skutinėtojo tekstų, ką tik pasirodžiusioje reto dailumo knygoje išraiškingai įamžino du lietuvių fotografai – Ričardas Šileika ir Vytautas Balčytis. Be įvairiaspalvių kiaušinių ir jų kompozicijų (ant staltiesių kiaušiniai simetriškai išdėlioti kvadratais ar fotografuoti vengiant taisyklingos geometrijos figūrų) „Marcelijaus margučiuose“ matome ir išraiškingai praėjusio laiko pažymėtą poeto veidą, iškalbingas „Kukučio baladžių“ autoriaus rankas, tiek dešimtmečių skutinėjančias vėlykaičius, ant kai kurių iš jų – išbraižytos ir praėjusio tūkstantmečio datos – 1991, 1993 metai... Visi jie ir da-

bar, ir prieš kelis dešimtmečius išskutinėtieji emociškai užkoduoti slepia savyje jau nesuprantamus pasaulio ženklus, mitinį mąstymą, kaip sako pats poetas – „proatmintį“, kuri su Velykų pradžia prabyla visų taip laukiamu atgimstančios gyvybės, pavasario gamtos atbudimu.

Tuos jau nesuprantamus pasaulio ženklus ar pirmykštį, mūsų jau neperskaitomą raštą, kurį, pasak Martinaičio, gerai mokėjo neraštingos kaimo audėjos ar kiaušinių margintojos, galima nujausti esant ir dabar išrašomuose margučiuose. „Negaliu nukopijuoti ar pakartoti nė vieno man patikusio marginio, rėžtukas, pats kiaušinis vis diktuoja kiek kitokias linijas, ornamentus, temas, tarsi jame jau savaime būtų kažkas įrašyta“, – sako Marcelijus. Kiaušinių skutinėjimas, be abejo, yra savita dailės terapija, padedanti atsiplėsti nuo realybės kasdieniškumo, pamedituoti, pasirengti Velykų atėjimui, kuomet itin aiškiai juntamas ryšys tarp žmogaus ir mitinės atminties, gamtos ir pasaulio. Marginimas, skutinėjimas nuramina, leidžia panirti į nenusakomus kūrybinius pojūčius.

Skaitant šią puikią knygą net ir po Velykų, pavasariui dar tik išibėgėjant, dažno lietuvio akis pati užklius už namuose pagarbioj vietoj sudėtų spalvomis ir raštais spinduliuojančių margučių.

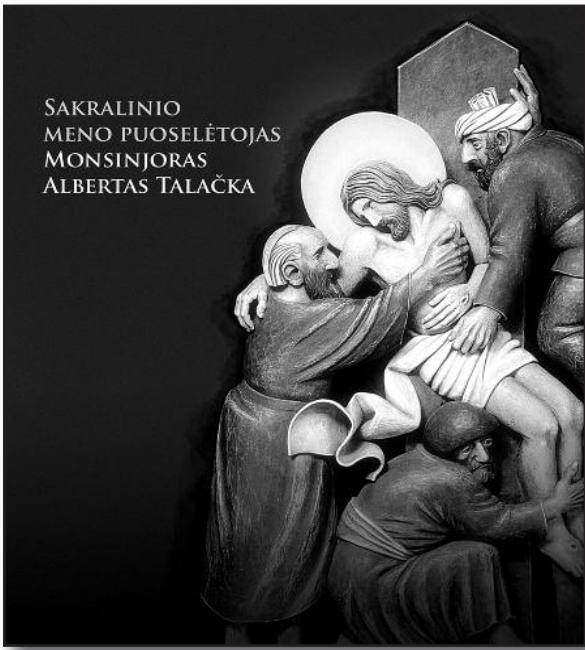
Julius Keleras

Dievo kunigas ir kultūros žmogus – Albertas Talačka

GEDIMINAS MIKELAITIS

Prieš pusšimtį metų kun. Stasys Yla, aptardamas kunigo vaidmenį kultūroje, klausė, kas liktų bažnyčioje, jei iš jos išskirtume kultūrinės priemones? Ir kas liktų iš pastoracinio krikščionių veiksmingumo, jei atimtume visą kultūrinį žmogaus pasirengimą? Žinoma, kartais pasauliečiai pervertina kultūrą, o kunigams iškyla pavojus jos neįvertinti. Tačiau vis dėlto būtent kultūra ugdo ir tobulina prigimtinių gyvenimą. Ji plečia prigimtines dvasines galias ir kartu rengia dirvą religijai giliau įleisti šaknis.

Kaip tik tokią religiją perkeistos kultūros misiją suprato Anykščių Šv. apaštalo evangelisto Mato parapijos ilgametis klebonas, Šv. Tėvo kapelionas Albertas Talačka (1921–1999), kurio kultūrinę veiklą ir dvasinį palikimą atskleidžia reikšminga knyga „Sakralinio meno puoselėtojas monsinjoras Albertas Talačka“. Ją pernai išleido Anykščių A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinis muziejus, sudarė Vytautas Balčiūnas, Rasa Bražėnaitė, Skaidrė Račkaitytė, Dalia Tarandaitė. Apie Monsinjoro paveldą ir jo reikšmę rašo V. Balčiūnas – „Monsinjoras Albertas Talačka: aristokratiškos asketo asmenybės profilis“, Dalia Tarandaitė – „Dailės kūriniai Anykščių bažnyčioje“, „A. Talačkos dailės kūrinių kolekcija“, Bronė Lukaitienė – „Monsinjoro biblioteka ir archyvas“, Viktorija Daujotytė – „Žiūrintis į švytinčius vitražus“, Vygandas Račkaitis – „Palikęs šviesų atminimą“, Vaidotas Žukas –

Monsinjoras Albertas Talačka

Anykščių Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčios klebonu. Čia liko dirbti iki gyvenimo pabaigos. 1979–1995 m. jis dar ėjo Anykščių dekanato dekanato pareigas. Šioje, atrodo, eilinėje kunigo biografijoje slypi „iškilus stoto ir giedro veido, orus, inteligentiškas ir išsilavinęs, iškalbingas ir dėmesingas“ kunigas – neeilinio dvasingumo asmenybė.

Kaip *dvasininkas* jis pasižymėjo asketiškumu ir kuklumu, mokėjo branginti laiką ir nuolat suvokė gyvenimo prasmingumą. Monsinjoro kambarys Anykščių klebonijoje buvo panašus į asketo celę su ant sienų kabančiais dailės paveikslais. Jau sovietinės okupacijos metais pas jį atvykdavo kultūros žmonės iš Vilniaus, pavyzdžiui, aktorius Laimonas Noreika. „Klebonijos lankytojai, svečiai buvo sodinami prie didelio medinio stalo [...], išmintingai kalbinami, o iš toliau atvykę ar dalykiniam susitikimui pakviesti svečiai – saikingai vaišinami“. Ypač ryškiai Monsinjoro krikščioniškojo vidinio gyvenimo intensyvumą atskleidžia jį pažinojusių prisiminimai ir jo paties užrašų knygelių ištraukos. Atsiveria krikščioniškojo idealizmo, giedrumo ir taurumo kupina siela, nuolankiai pasišventusi kunigo tarnystei, mokanti išklausyti, išmintingai tarti, paskatinti prasmingai veikti. Matomi pamatiniai dvasingumo kontūrai: tylos, susikaupimo, sielos bei sąmonės ramybės pabrėžimas; nori įgyti laisvės nuo pagundų ir dvasinę pusiausvyrą; patirti „dvasinę laimę – ryšį su antgamtinio pasauliu“; siekia sudvasinto gyvenimo, trokšta išgyventi gyvojo Dievo artumą: „gražiausias ir giliausias jausmas, kurį galime patirti – tai mistinis tikrovės pajautimas. Jis yra visų mokslų sėjėjas. Tas, kuriam šis jausmas yra svetimas, tas, kuris nebegali stebėtis, ir su pagarbia baime žavėtis, tas yra beveik miręs. Žinoti, kad tai, kas neatskleidžiama, tikrai egzistuoja kaip aukščiausioji išmintis ir labiausiai spinduliuojantis grožis, kurį mūsų bukas protas negali apimti. Šis žinojimas, šis jausmas yra tikrojo religingumo centras“. Taip iš klasikinės askezės, iš vidinio tylaus susikaupimo ir aktyvaus dvasinio mąstymo kyla noras „būti nauju žmogumi“, skleisti naują gyvenimą, prisikelti nauja dvasia. Nuolatinis Monsinjoro ryžtas veikti Dievo akivaizdoje ir gairinti naują gyvenimą – tai nepaliaujamas krikščioniško tobulėjimo išgyvenimas bei rengimasis Viešpaties dovanas dalinti kitiems: „netrokšti mylimų žmonių įsigyti sau, o tik jiems laimę Kristuje nešti“.

Viename išsamiausių ir giliausiai Monsinjoro dvasinius lobius nusakančių knygos straipsnių apie biblioteką ir archyvą regime A. Talačkos kaip *kultūrininko* intelektualinius interesus bei humanitarinio domėjimosi linkmes. Jo pamokslai kupini reiklaus žodžio ir atsakingų minčių (savęs klausia: „gal nesistengiau pažinti didžiųjų savo epochos minčių ir veiklos sričių?“). Pamoksluose ir bibliotekoje ypatingas dėmesys skirtas Maironiui ir Oskarui Milašiui. Jis nuodugniai domėjosi jų kūryba, kiek įmanoma apie juos surinko įvairiausią medžiagą: knygas, straipsnius, prisiminimus, atskiras svarbiausias mintis. Pamoksluose daug kartų minimas Jonas Paulius II, arkivyskupas J. Matulaitis ir T. Matulionis, cituojami vyskupo K. Paltaroko laišakai, Motinos Teresės mintys, L. Andriekaus, A.

Baranausko, M. K. Čiurlionio, S. Šalkauskio knygų ištraukos. Monsinjoro išskirtinėje bibliotekoje didelis dėmesys skirtas poezijai, apskritai grožinei literatūrai, muzikai, istorijai, filosofijai (daugiausia skaitė Antano Maceinos „Kultūros filosofijos įvada“), žodynams (ranka nusirašė visą lietuvių liaudies dainų dainyną, užrašinėjo liaudies dainas), meno istorijai (ypač Italijos, Lietuvos menui, M. K. Čiurlioniui). Ypatinga vieta jo gyvenime tenka dalei (surinkta daugybė albumų, o straipsnis vokiečių kalba apie žymų dailininką Karlą Maratį perrašytas ranka).

A. Talačka mėgo meną, pats noriai fotografuodavo. Grožį laikė Dievo šventumo atspindžiu žemėje, dailę Monsinjoras suprato kaip asmens moralinio ugdymo ir pastoracijos priemonę, o visą

kultūrą, remdamasis savo mokytoju kun. Stasiu Yla (kaip taikliai pastebi V. Balčiūnas), stengėsi persunkti pilnutinės katalikybės idėja. Dailėtyrininkės Dalios Tarandaitės straipsniuose išsamiai ir įtikinamai parodyta, kaip A. Talačka atnaujino Anykščių Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčią ir jos aplinką. Jis vengė kičo ir sentimentalumo bažnyčios puošyboje, pats turėjo meninį skonį bei nebijėjo drąsių meninių sprendimų. 1971 m. jis pakvietė dailininkę Mariją Anortę Mackelaitę ir užsakė sukurti Anykščių bažnyčiai stiklo luitų vitražą „Šv. Matas“ virš pagrindinio portalo bei dešimt vitražų su Dievo Avinėlio, Dievo Kūno, Šv. Dvasios bei septynių sakramentų simboliais centrinės navos langams. Kanauninko Jurgio Žitkevičiaus kapą šventoriuje papuošė skulptoriaus Algio Ladigos originaliu kryžiumi. Tautodailininką Rimą Idzelį pakvietė restauruoti Švč. Mergelės Marijos ir Šv. Jono Evangelisto skulptūras ir išdrožti iš medžio bei įrengti Kryžiaus kelio stotis bažnyčios šventoriaus koplytėlėse. Skulptoriui Jonui Meškelevičiui užsakė sukurti garsaus pamokslininko, žodynininko, kunigo profesoriaus Konstantino Sirvydo biustą.

Kitas reikšmingas Monsinjoro lobynas – jo surinkta ir Anykščių parapijai dovanota dailės kūrinių kolekcija. Tai nedidelis, bet meniškai vertingų darbų rinkinys (apie 50 kūrinių). A. Talačka džiaugėsi kiekvienu atvykusiu menininku ir kiekvienu išgytu tikru meno kūriniu. Pas jį užsukdavo tapytojas Jonas Navakas ir akvarelistas Algirdas Lukštas, skulptorius Vladas Vildžiūnas, tapytojas Vaidotas Žukas ir dailininkų Uogintų šeima. Monsinjoro rinkinyje pažymėtini: kolekcijos pažiba – italų dailininko K. Maračio „Marijos įvesdinimas į šventyklą“ (XVII a.); Johano Baptisto Lampio sukurtais Užpalių seniūno, kunigaikščio Pranciškaus Sapiegos portretas; Simono Čechavičiaus „Autoportretas“ (1775); Lietuvos dailės klasikais priskirtinas ir Vilniaus universiteto profesoriaus Jono Rustemo nutapytas nežinomo vyro portretas, taip pat Česlovo Kontrimo, Kazio Šimonio, Antano Žmuidzinavičiaus ir kitų dailininkų kūriniai.

Monsinjoro surinkti dailės kūriniai 2000 m. perduoti saugoti A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko muziejui, o knygos ir rankraščiai (4 tūkstančiai knygų bei 400 rankraščių) – Anykščių bibliotekai. 2009 metais Anykščiuose atidarytas Sakralinio meno centras, kurio ekspozicijos pagrindą sudaro monsinjoro dailės rinkinys ir biblioteka.

Šis ne tik Anykščiams, tačiau visai Lietuvos dailės istorijai svarbus Monsinjoro gyvenimo lobynas nebūtų pristatytas albume be leidinio mecena-tės – išeivijos kultūrininkės ir meno rėmėjos Marijos Remienės (Čikaga) supratimo bei dosnumo.

Albumas apie sakralinio meno skleidėją monsinjorą Albertą Talačką yra viena geriausių tokio pobūdžio Lietuvoje išleistų knygų, darniai bei išmintingai jungiančių krikščionišką dvasingumą ir meniškai vertingus dailės kūrinius. Tai dvasinis paminklas kunigui, sulydžiusiam sielovadą ir kultūrą. Tai gyvas pavyzdys, kaip sakralinio meno grožis įprasmina dailę, o prasmingi kūriniai gaivina mūsų gyvenimą. □

Knygos „Sakralinio meno puoselėtojas monsinjoras Albertas Talačka“ viršelį

„Mons. Albertas Talačka – dvasios aristokratas, meno užsakovas“, Marija Aliodija Bareikaitė-Remienė – „Atsukant gyvenimo laikrodį atgal“.

Knygą sudaro tarsi keturios dalys: didžiausia – straipsnių dalis, taip pat skelbiami prisiminimai apie Monsiniorą, jo užrašų knygelių ištraukos ir biografijos bei veiklos aprašymas. Nuolatinis Anykščių kultūrinių lobių kėlėjas ir šio leidinio sumanytojas bei leidybos organizatorius Vytautas Balčiūnas pristato A. Talačką kaip ypatingą dvasininką ir kultūros puoselėtoją, „kurio svarbiausias rūpestis buvo rūpinimasis žmogaus siela ir kuris pats anykštėnų prisiminimuose išliko kaip geras dvasinis vadovas ir teisingas ganytojas“. Su ypatingu kruopštumu ir giliu įsijautimu parengęs leidinį V. Balčiūnas duoda tarytum dvi pagrindines visos knygos gaires: pristatyti Monsiniorą kaip *dvasininką* ir kaip *kultūrininką*.

Albertas Talačka gimė Papyvesių kaime, Krinčino parapijoje, dabartiniame Pasvalio rajone ūkininkų šeimoje. 1941 m. baigė Pasvalio gimnaziją, kurioje buvo aktyvus ateitininkas, paskui – Panevėžio mokytojų seminarijos kursas ir dvejus metus dirbo pradinės mokyklos mokytoju. 1946 m. baigė Kauno kunigų seminariją ir 1947 m. vyskupo Kazimiero Paltaroko iššventintas kunigu. Dirbo kunigu Panevėžio vyskupijos parapijose. Tarnaudamas Rokiškyje, pradėjo rinkti dailės kūrinius. 1969 m. atleidžiamas iš Rokiškio klebono pareigų ir skiriamas

JUOZAPĖLIS (III)

Dokumentinė apysaka apie meilę, kovą ir žūtį bunkerių tamsoje (skiriu partizanų ryšininkėms)

EUGENIJUS IGNATAVIČIUS

Tęsinys. Pradžia 2012 m. balandžio 7 d. „Kultūroje“

LEMTINGAS SUSITIKIMAS

Su mama ir broliuku grįžus į Vėriškius, naujame krašte Izabelė prigijo ne iš karto. Tačiau ji – gaivalingos prigimties, galvelė pilna pramušgalviškų idėjų, dainų, žaidimų, pritraukia būrius vaikų. Greit pritampa prie naujos gamtos ir kitokio gyvenimo. Sėkmingai lanko Vėriškių pradžios mokyklą, vėliau mokosi Šeduvos gimnazijoje. Paskutinės klasės išvyksta baigti Vilniuje, prisiglaudusi pas geraširdį dėdę, garsų miesto advokatą Adomą Vilimą. Labdaringa asmenybė, jis padeda siekti mokslo ne vienam giminaičiui. Be to, sosti-nėje norėta geriau pasirengti prieš stojant į Medicinos fakultetą Vilniaus universitete. Nuo vaikystės Izabelė jaučia potraukį medicinai. Tačiau nė nepagalvoja, kad JAV pilietei Medicinos fakultetas – toliau nei mėnulis. Bolševikinės okupacijos metais tokiems piliečiams durys į Medicinos studijas stropiai saugomos kolaborantų ir kontroliuojamos NKVD.

Norėdama darbuotis medicinos srityje, nusprendžia pirmiausia baigti farmacijos mokyklą, užsidirbti studijoms pinigų ir tapti savarankiška. Baigus farmaciją, įsidarbina Panevėžio centrinėje

Poetas Vytautas Šniuolis (Svajūnas)

vaistinėje, kurios vedėju dirba pusseserės vyras Antanas Hokušas. Čia gilinasi į medicinos paslaptis, skaito mokslinę literatūrą.

Izabelė, išsiugdžiusi tvirtą valią, pasitikinti savimi, nepripažįstanti mąstymo varžtų, dailiai nuaugusi, aukšta, prasilavinusi panelė, mielai bendraujanti su įvairiausio luomo žmonėmis, besidominti ne tik medicina, bet ir politika, mėgstanti dainuoti ir šokti, Panevėžy nuolat kviečiama į draugų ir net sovietinės nomenklatūros pobūvius. Žodžiu, gyvenk ir norėk. Tačiau staiga, nežinia dėl kokių priežasčių, A. Hokušas iš Panevėžio išvyksta dirbti į Svėdasų vaistinę. Skubotai pasitraukia ir jo padėjėja Izabelė, stalčiuje palikdama net komjaunimo bilietą. Pasirodo, 1941 m., besimokant Vilniaus lietuvių gimnazijoje, gal tikėdamasi geresnės charakteristikos stojant į universitetą, buvo įstojusi ar kitų įrašyta į komjaunimo sąjungą.

Iš Panevėžio vaistinės Izabelė dingsta ilgam. Kažkodėl pradeda gyventi pusiau legaliai. Namiškiams apie tai nė žodžio – kam skaudinti motinai širdį. Matyt, būta grėsmės, gal net išdavystės. Pusseserės Petronėlės Dabulskienės liudijimu:

„[...] dirbdama Panevėžio vaistinėje ji vis dar neprarado vilties studijuoti mediciną – skaitė specialią literatūrą, tebesvajėjo tapti daktare. Aš tuo metu buvau pasiligojusi, nesveikavau, tai ji mane atsivežė į Panevėžį ir tampė per visus gydytojus. O tuo metu kaime gyveno ir kita Izabelė – Skačkaus-

kaitė, mūsų pusseserė. Ten buvo stambus josios ūkis, o pas Skačkauskus lankydavosi partizanai. Aš žinau, kad Izabelė jau tada, dirbdama Panevėžio vaistinėje, reikiamus medikamentus įduodavo Izabelei Skačkauskaitei, o toji pristaty-davo į mišką.“

Izabelė iš prigimties buvo nepakanti bet kokiai diktatūrai, gaivališka ir drąsi (tėvo ir mamos paveldas – ne kiekvienas caro laikais galėjo ryžtis laimės ieškoti tolimojoje Amerikoje). Ji, nepaisydama sovietinių įstatymų ir draudimų bendrauti su užsieniečiais, pastoviai susirašinėjo su sese Ona, tebegyvenančia Philadelphijoje, ištėkėjusia už policininko. Rašo laiškus ir pusseserei Agotai Polakienei, kurios vyras dirba draudimo agentu. Palaiko ryšius su ten likusiu broliu Jonu Vilimu bei dėde Kazimieru Vilimu. Paskutiniai laiškai gauti iš JAV 1946–1947 m. Toks akiplėšiškas susirašinėjimas su „buržujų šalies“ piliečiais okupuotoje Lietuvoje buvo laikomas kone pasipriešinimu, tėvynės išdavyste; asmenys, palaikantys ryšius su Vakaraais, atsidurdavo MGB 2-ojo operatyvinio skyriaus akiratyje.

To negana – Izabelė įvairiais pretekstais dažnai lankosi Vilniuje pas dėdę advokatą Adomą Vilimą, kuris, kaip buvęs nepriklausomos Lietuvos Seimo narys, taip pat laikomas įtartinu ir sekamas MGB. Paskutinį kartą pas A. Vilimą Lokių g. Nr. 14 ji apsilanko net 1949 m., jau būdama dviejų partizanų apygardų įgaliotinė. Šių kelionių metu palaiko ryšį ir su Vilniaus krašto partizanais. Kartą iš vilniečių partizanų saviškiams parveža lauktuvių – tabako ir pypkę. Anot A. Vilimo dukters, jos pusseserės Irenos Drugolcienės, „...ji su tėčiu užsidarydavo kambaryje ir jie vieni ilgiausias valandas politikuodavo, kažką aptardavo... O mokydamasi Vilniaus lietuvių gimnazijoje, gyveno pas mus, buvo linksmo būdo, labai mėgo klausytis koncertų. Kartą grįžo labai susijaudinusi po dainininkės Grincevičiūtės pasirodymo. Pakylėta, apimta euforijos – kaip gražu ir kaip jaudina, kad akla dainininkė gali šitaip gražiai dainuoti...“

Anot A. Digimo, „važinėdavo į Vilnių ne tik aplankyti dėdės Adomą, bet ir pasiklausti profesoriaus Šimkūno slapta dėstomų medicinos paskaitų, skirtų neįstojusiems į universitetą dėl politinių priežasčių.“

PUSIAU NELEGALĖ

Gyvenimas teka sena vaga. Izabelės patėvis Matas Jalinskas ir mama darbuojasi savo ūkyje Vėriškiuose, o brolis Viktoras – Šeduvos lentpjūvėje. Tačiau namiškiai jau nebežino, kuo užsiima Izabelė, pasitraukusi iš Panevėžio. Matyt, buvo išduota už teiktą pagalbą miškui. Pusiau slapstydamosi, tą patį rudenį ji apsigyvena pas savo draugę Oną Mažeikaitę Debeikiuose (Anykščių rajone) ir įsidarbina miestelio vaistinėje. Debeikiuose išgyvena net keletą mėnesių. Tik 1947 m. ją pasikviečia dirbti į Svėdasus tas pats giminaitis, atvykęs iš Panevėžio, vaistinės vedėjas A. Hokušas. Vėl ji atsiduria tarp nepažįstamų žmonių, su kuriais beveik nebendrauja. Artimiau susipažįsta tik

Izabelė Vilimaitė-Stirna (dešinėje)

su patrauklia, energinga Galvydžių pradžios mokyklos mokytoja, dažnokai apsilankančia vaistinėje, Janina Valevičiūte. Nors ir judviejų santykiai iš pradžių oficialūs, ne visai atviri ir nuoširdūs. Net pats vaistinės vedėjas, gyvendamas su Izabele tame pačiame name, ne itin pasitiki giminaite, nes gerai žino, kad drauge dirbant Panevėžyje, ji artimai bendravo su komjaunuoliais ir partiniais darbuotojais. Atsargumo dėlei laikosi atokiau ir ne viską jai patiki. Tačiau vieną kartą MGB suseka A. Hokušą teikiant sužeistam partizanui medicinos pagalbą ir suima. Jo arešto metu Izabelė vaistinėje perima visą darbo krūvį ir rūpindamasi tolesniu vedėjo likimu, į areštinę nuolat neša jam maisto.

Hokušui ištrūkus iš areštinės, tarp jų užsimezga kur kas šiltesni ir atviresni santykiai. Vis labiau pasitikėdama Izabele, atsiveria ir mokytoja Janina. Kartą ji net pakviečia Izabelę į mišką pasi-vaikščioti ir patiki jai didžiausią paslaptį: prisi-pažįsta esanti partizanų ryšininkė Astra, savanorio dukra, jau gavusi leitenanto laipsnį. Ji pasiūlo kada nors susitikti su partizanais miške. Netrukus ryšininkė Bajorūnienė, penkiasdešimtmetė moteriškė iš Juodpusių kaimo, Radviliškio apskrities, jas abi nuveda į mišką. Ji vienintelė šiame krašte žino partizanų stovyklą Šimonių girios erčioje. Ten Astra ir supažindina Izabelę su tuo metu stovyklavusiais partizanais: Briedžiu, Dobilu, Žaibu, Jurginu, Elniu, Tarzanu ir kitais. Jie Svėdasų vaistininkės paprašo labiausiai trūkstančių dalykų – medikamentų. Izabelė mielai sutinka padėti ir per savo draugę, partizano Žaibo seserį Zosę Vaitiekūnaite, taip pat gyvenančią Svėdasuose, keletą kartų pasiunčia jiems vaistų, tvarsliavos ir kitų medicinos priemonių. Ne sykį pas partizanus apsilanko ir ji pati.

O gimtajame krašte, Vėriškiuose, su partizanais nesusiduria, nes aplinkiniai kalbėdavo, jog Izabelė yra partijos narė ir gerai sutaria su komunistais. Tačiau tą pačią 1947 m. vasarą, Izabelei atostogaujant Vėriškiuose pas mamą, vieną vakarą apsilanko Atžalyno rinktinės miškiniai: Žvainys, Svajūnas (Vytautas Šniuolis), Arūnas ir Girėnas (Vytauto brolis Viktoras Šniuolis). Jos didžiausiais nuostabai, vyrai su ja elgiasi be jokio įtarumo, mandagiai ir pagarbiai. Gal juos bus pasiekusi žinia apie Izabelę iš Šimonių girios. Jie paprašo vaistų. Ji tuoj pat atiduoda dalį medikamentų, kuriuos turėjo parsivežusi iš Svėdasų namiškiams ir kaimynams pagelbėti. Nuo to vakaro ir atsiveria abipusis pasitikėjimas ir užsimezga ryšiai su Atžaly-

Barbora, negalinti sugrįžti

Atkelta iš 4 psl.

koje. Kurį laiką čia užėmė ir direktorės pareigas. 1962 metais už disertaciją „Varšuvos Romos katalikų dvasinės akademijos biblioteka“ gavo filologijos mokslų daktaro laipsnį.

Tyrinėjo Lietuvos knygnešių ir lietuvių spaudos istoriją, Vilniaus universiteto spaustuvės veiklą. Paskelbė studiją apie Seinų lietuvių spaustuvę. Barboros darbus mini Zenonas Ivinskis „Lietuvių istorijoje“. Ji bendradarbiavo užsienio lietuvių spaudoje, nors buvo tuometinio Lenkijos saugumo sekama. Iš Varšuvos važinėjo į Paryžių lankyti sergančio brolio.

1969 metų balandį prel. Antanas Deksnys buvo popiežiaus Pauliaus VI nominuotas vyskupu ir paskirtas rūpintis Europos lietuvių katalikų sielovada. „Vyskupas be vyskupijos, vyskupas keliauninkas“ tų pačių metų pabaigoje Romoje pradėjo leisti žurnalą „Krivulė“ (tai nebuvo Kaune K. Puidos 1923–1925 metais leistos „Krivulės“ – estetizmo krypties literatūros ir meno mėnesinio žurnalo tęsinys). 1969–2000 metais išėjo 70 naujosios „Krivulės“ numerių, spausdintų Romoje. Ji suvaidino nemažą vaidmenį – vienijo lietuvius, išsisklaidžiusius po Vakarų Europą, skelbė religines žinias, žadino kultūrinę egzodo lietuvių veiklą. Žurnalas buvo ekumeninės dvasios: turėjo evangelikų skyrelį, kurį tvarkė patys darbuotojai.

Žurnalo tolerantiškumas palikdavo malonų įspūdį. Redakcijos kolegijoje, be vyskupo, dirbo jo sekretorius kun. Paulius Jatulis, kuris iš Varšuvos į Romą pasikvietė dr. Barborą Vileišytę, tapusią faktine redaktore (be atlyginimo – visuomeniniais pagrindais).

Dr. B. Vileišytei atvykus į Romą, kun. Vytautas Kazlauskas ją pakvietė dirbti „Vatikano radijo“ lietuviškų laidų redakcijoje. Čia ji dirbo daugiau

Petras Vileišis Pasvalyje (skulpt. Vincas Grybas)

nei 20 metų už simbolinį atlyginimą.

Barbora Vileišytė į Lietuvos žadintojų – Vileišių giminės – atminimo vainiką įpynę daug gražių žiedų. Ji – įdomi, spalvinga asmenybė, tvirtai tikinti katalikė, visada elegantiška, skoningai pasipuošusi, taktiška, inteligentiška, gražiai piešė. 1957–1980 metais daug tapė iš atminties – Pasvalį, Pasvalio bažnyčią, Lėvenį, Svalią, Vilniaus senamiestį, kitus Lietuvos vaizdus. Apie 90 darbų pado-

vanojo Pasvalio Petro Vileišio gimnazijos muziejui.

Atgavus Nepriklausomybę, Lietuvoje lankėsi keletą kartų – Pasvalyje, Vilniuje, Kaune. Pasvalio gimnazijoje išreiškė padėką ir pagarbą ano meto mokytojams, o dabartiniams „vileišiukams“ linkėjo: „Nesusigundykite svetimų šalių blizgesiu, o jei išvyksite – surinkite, kas geriausio, ir kaip biteelės neškite į Lietuvą“. Vilniuje vykusiame Pasvalio P. Vileišio gimnazijos 80-mečio minėjime Barbora sakė, kad jai, blaškomai okupacijų ir karo audrų po Europą, svarbiausi orientyrai buvo mokslas, darbas, dvasingumas ir Tėvynės meilė. Tuo vadovavosi jos senelis. Barbora Romoje gyvena labai vieniša (didelė netektis jai buvo bičiulio Kazio Lorzaičio mirtis) popiežiškosios Šv. Kazimiero lietuvių kolegijos bute (buv. kun. P. Jatulio nuosavybė). Bibliotekininkės pensija nedidelė. Iš Varšuvos į Romą atvyko tik su lagaminėliu. Jos turtas – daugybė knygų ir asmeninis archyvas, kurio didelę dalį dovanojo ir išsiuntė Vilniaus universiteto ir Pasvalio Mariaus Katiliškio bibliotekoms.

Jau 20 metų Barbora tebesvajoja grįžti į senelio namus Vilniuje, nors į vieną kambarį arba išsinuomoti butą prie Šv. Petro ir Povilo bažnyčios pirmame aukšte (prieš daugelį metų Romoje autoavarijoje sužalotos kojos). Iš tų svajonių mūsų spaudoje buvo tik pasišaipyta, o miesto savivaldybė nesutiko, kad Barbora Vileišytė gautų tremtinės reabilitaciją. Betgi ji – ne tremtinė, ir reabilitacija jai nepriklauso, kaip gal nepriklausys ir amžino poilsio vieta jos urnai senelio pasistatytoje koplyčioje Rasose.

Perfrazuojant Barboros klasės draugo Vytauto „Išeivius“, galima pasakyti: pajutę rudenį raudoną jūs išlėkėt tarytum paukščiai iš Tėvynės lizdo, tarytum bičių spiečius iš Tėvynės avilio, išlėkėt, bėgdami nuo Sibiro, kur sniegais girgždėdama mirtis pasitikdavo, bet tvirtai tikėjote sugrįžti į Tėviškę.

Ir Barbora dar tiki, kad Lietuva jos neatsizadėjo, kad kas nors padės jai parvažiuoti į Vilnių, į senelio – Petro Vileišio – miestą. □

JUOZAPĖLIS

Atkelta iš 7 psl.

no rinktinės vyrais. Būrio vadas poetas Svajūnas tą pačią vasaros naktį iš pirmo žvilgsnio pamilsta nuostabią gražuolę. Atvykęs kitą kartą, jis pasiūlo Izabelei tapti ne tik partizanų rėmėja, bet ir ryšininke. Šviečiant šiaurės pašvaistei, apytamsėj gryčioj Izabelė, virpėdama iš jaudulio, ryžtingai duoda priesaiką, padėjusi ranką ant mamos „kantickos“. Pasivadina slapyvardžiu Stirna.

Priėmusi priesaiką, jau kaip patikimas asmuo apsilanko partizanų stovykloje, įrengtoje Mažuolių girioje Radviliškio apskrity. Viešnagės metu partizanai ją supažindina su gyvenimo sąlygomis miške ir patiki daug paslapčių.

Taip 1947 m. prasideda sąmoninga, nuosekli Izabelės veikla pasipriešinimo kovoje. Itin glaudūs ryšiai ją sieja su Algimanto apygardos ryšininke Astra bei jos seserimi Elena Valevičiūte, ryšininke Nida. Ne kartą lankosi jų namuose, susipažįsta su patriotiškai nusiteikusia jų motina Valevičiene. Izabelei atsiveria naujas, tik iš kalbų girdėtas, visai kitoks jaunų žmonių gyvenimas. Ją sužavi ne tik miškininių romantika, bet ir dori, pagarbūs vyrų santykiai su atvykstančiomis ir jų stovyklas panelemis.

„Toku būdu aš dar arčiau susipažinau su jų gyvenimu ir veikla, ir man, kaip pašaliniam žmogui, patiko jų gyvenimas ir kova – jie man pasirodė žmonėmis, gyvenančiais be intrigų ir apgaulės.

(Pastaba: Šie ir kiti Izabelės tekstai (kursyvu) pateikiami iš Ypatingojo archyvo, operatyvinės bylos „Vyrodki“ Arch. Nr. 699.)

Vieną kartą, partizanų pakviesta, drauge su ASTROS sesute Elena, išvykome pas juos švęsti Kalėdų. Man buvo labai įdomu pamatyti, kaip jie gyvena žiemos sąlygomis. Tačiau, einant pas juos, pakeičiui Legėčių kaime, Baisiogalos valsčiuje, mes buvome sustabdytos ir nugabentos į MGB, kur mus tardė ir pralaikė net keletą parų. Tačiau mes nieko nepr-

sitarėme apie kelionės tikslą pas partizanus ir mus paleido. Aš ničnieko neišdaviau todėl, kad mane už tai būtų išsiuntę į Sibirą. Vien dėl to, kad palikau Panevėžy komjaunimo bilietą, būčiau gavusi 10 metų lagerio.

Po šio įvykio pas mane į namus atėjo tie patys partizanai ir domėjosi, apie ką MGB klausinėjo ir ką mes per tardymus prisipažinome. Aš jiems pasakiau, kad tardytojus apgavome ir dėl to mus paleido į laisvę. Nuo to laiko aš įgavau dar didesnę pasitikėjimą, jie mane pradėjo laikyti savu žmogumi.“

SAVA TARP SAVŲ

Tuo metu Šeduvos, Radviliškio krašto miškuose veikė dvi naujai susikūrusios rinktinės – Atžalyno ir Žalioji. Žaliosios rinktinės OS (organizacinis sektorius) viršininkas Svajūnas (Vytautas Šniuolis), priėmęs Izabelės priesaiką ir davęs jai Stirnos slapyvardį, įpareigojo ją keletą kartų paraginti pagrindžio literatūros iš vieno batsiuvio, slapyvaržiu Kišenius, gyvenančio Šiauliuose, netoli žydkapių. Į Atžalyno štabą Stirna keletą kartų atgabeno po 100 egzempliorių Kęstučio apygardoje leidžiamo laikraščelio „Laisvės varpas“.

Šis batsiuvyvys gaudavo pagrindžio literatūros ir perduodavo ją kitiems ryšininkams. Pas jį ne kartą lankėsi svarbiausioji Kęstučio apygardos partizanų vado Jono Žemaičio ryšininkė Nina Nausėdaitė-Rasa, Prisikėlimo apygardos vado Petro Bartkaus-Mažrimo ryšininkė Eleonora Grigalavičiūtė-Vida ir kt.

Izabelė vis aktyviau įsitraukė į pasipriešinimo veiklą. Ji jau žino, kokiose vietose partizanų stovyklos miškuose ir sodybose. Jai buvo duotas ryšininkės Teklės Vaičiūnaitės-Birutės adresas: Gudelių kaimas, Šiaulių rajonas ir apskritis, jeigu reikėtų pereiti į kitą rajoną ir nustatyti su jais ryšį. Ji turi nurodyti partizanų buvimo vietą. Deja, T. Vai-

čiūnaitė netrukus areštuojama, o Izabelė, matyt, taip pat išduota ir įtariama, ieškoma pas buvusias drauges. Kitos išeities nebėra – tik slapstytis.

1948 m. vasario mėnesį Izabelę kviečia Mažrimas (Petras Bartkus), tuo metu atvykęs iš Žemaitijos vykdyti J. Žemaičio įsakymo – neorganizuotų miškininių būrių formavimo. Jiedu susitinka tarpininkaujant ryšininkei Joanai Dijokaitei-Žarai, gyvenančiai netoli Rėkyvos ežero, Einoraičių kaime, Šiaulių apskrityje. Mažrimas susitikimo metu pasiteirauja, kada ji keliausianti į Aukštaitiją, ir paprašo, kad per Astrą praneštų partizanams apie jo atvykimo tikslą – sustiprinti būrių formavimą. Mat jis negalėjo ilgai laukti iš žygio sugrįžtančios Astros ir šią užduotį prisiėjo patikėti Stirnai. Be to, jis pasakė, kad šiuo metu ketinama naujai pertvarkyti visų partizanų vadovybę ir norėtų sulaukti Aukštaitijos partizanų pritarimo.

Šią užduotį vykdydama Stirna susiduria su nenumatytomis kliūtimis. Mat tuo metu per šv. Velykas Mažuolių girioje užverda smarkūs mūšiai tarp partizanų ir MGB kariuomenės. Žūsta dalis partizanų ir keletas jų paimami nelaisvėn. Stirna, bijodama, kad ją gali išduoti, tuoj pat išvyksta į Aukštaitiją ir, susisiekusi su Astra per jos motiną, pagaliau perduoda jai Mažrimo prašymą. Paskui su Astra apsistoja dideliame bunkeryje, kuriame slepiasi partizanai: Jurginas, Vytukas, Valteris, Darius ir seniau pažįstami Tarzanas, Briedis ir Žaibas. Drauge su Astra ir kitais partizanais bunkeryje Stirna išgyvena visą balandžio mėnesį. Į tą bunkerį vizituodamas atvyksta ir Algimanto apygardos vadas Šarūnas (Antanas Slučka), su juo Stirna jau buvo susipažinusi, perduodama Mažrimo prašymą.

Šarūnas tada pritarė tam prašymui, tuojau pat parašė laišką Vytauto Didžiojo apygardos vadui Miškininui ir Monte Karlo rinktinės vadui bei štabo viršininkui Ramūnui. Vėliau, pasitarimo metu, su jais susipažįsta ir Stirna. Derybose jie vieningai pritaria artimiaus bendradarbiauti su Žemaitija ir palaikyti naujosios vadovybės kūrimo iniciatyvą. Izabelė rašo pasitarimo protokolus.

Tęsinys kitame numeryje